

tal a redundancia felé tolódik, a bizonyos egyezményességet feltételező szakmai kommunikáció vérkeringése lassul le. A *társult munka, érdekeközösség* a mindennapok nyelvi közlekedésén, de olvasmányélményeimen is nevelődő nyelvérzékelem számára csakugyan furcsa szavak, nem különben az *általános aktus*, sőt még a *küldött* is egyes összefüggésekben. Am ahonnan ezek valók, a szaknyelvekben a zsebbe való kendő — zsebkendőféle transzformációk, beleértések megszokottak. Az viszont kétségtelen, hogy ez a családi, a társalgási és az irodalmi nyelvréteg közötti állományban, jogi, műszaki, közgazdasági, egészségügyi nyelvünkben komoly bajok vannak, mert nincs saját, csak idegen forrásokból táplálkozó léte. A szakmailag is, nyelvilag is illetékes szakemberek hiányában aztán csakugyan az újságírók próbálják nyelvi környezetünk új fogalmait megteremteni, meghonosítani. Nem baj, hogy ők ezt teszik, hanem az, hogy csak ők teszik.

Az irodalmi nyelvünkben történő silányodással, bár még ezt a szintet pl. Deme László a *Nyelvi és nyelvhasználati gondjaink* c. könyvében egészségesnek hiszi, egyet kell Szeli Istvánnal értenünk, s azzal is, hogy a szómágiának és sok más „társadalmi gyengélkedéseinknek” is lehet derengő tünete.

PAPP György

KÖZELMÚLTUNK VILLANÓFÉNYBEN

Németh István: *Hegyomlás*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985

Németh István a szó legnemesebb értelmében a kispróza mestere irodalmunkban. Nemcsak mint a rövid műfajok, az elbeszélés, a novella, a tárca művelője, hanem mert világa is „kicsi”, viszonylag behatárolt, földrajzilag éppúgy, mint alakjai társadalmi hovatartozását tekintve. Hősei mindig kisemberek, parasztok, kisiparosok, kisértelmiségiek, megbízható, „bejárattott”, ám éppen ezért hitelességet szavatoló, tehát nagyon is mesterségbeli tudást kívánó eszközökkel életre keltve. Szóljon az író akár felnőttekhez, akár amint azt gyakran teszi, gyerekekhez, az ifjúsághoz. Ezeknek az eszközöknek is köszönhető vitathatatlan népszerűsége. Ha úgy tetszik „hétköznapiságának”, annak, hogy tolmácsolásában figuráinak hétköznapisága nem jelent érdektelenséget is egyben. Ellenkezőleg: az, ahogyan élénk vetíti őket, megalkotójának mindig arról az adottságáról árulkodik, amellyel őket — mintegy röpke pillanatra felvillantott felszín alá hatoló röntgensugár segítségével — jelentéktelenségükben is fontossá teszi. Ugyanakkor azonban az író alakjainak kisember voltából, illetve hétköznapiságából fakad az is, hogy körülményeik és adottságaik folytán, hétköznapi élethelyzetekkel

szemben lehetnek csak felvértezettek. Ámbár... ugyan ki mondhatja magát rendkívüli az élethelyzetekkel vagy éppen a történelemmel szemben felvértezettnek?

A kérdés felvetésére Németh István legújabb elbeszéléskötetének, a *Hegyomlásnak* két, nem közös vonások nélküli, de eltérő koncepcióból foganat ciklusa készlet mindenekelőtt.

Közülük ugyanis az elsőkben ez a hétköznapióság szokványosabb, statikusabb formában mutatkozik meg, s az itt megtalálható, jobbra medítáló, borongós hangvételű írásokat érezhetően a múlt idő kérdése, pontosabban az öregség problematikája hívta életre és kapcsolja is egymáshoz. Némileg talán az első kettő, a groteszkba hajló *Kézscsók a Csavargó kutyában* és a lélektani hátteret sejtető *Incidens* kivételével, de anélkül, hogy a cikluscím indokoltságát okunk lenne kétségbe vonni. Ilyenként ugyanis a *Sérelem* cím mindenképpen az öregkor életérzésének egyik legalapvetőbb jellemzőjét, a „kozmosz sértettségét” idézi, vagyis az említett két írást követő további négy akár a „változatok az öregség témájára” cím alatt is összefoglalható lehetne, oly mértékben koncentrálnak az öregkori hanyatlás és elmagányosodás tüneteire. A hagyományok nem ismerése és felrúgása miatti megbántottságot mutatva meg a ciklussal azonos című novellában, egyben pedig a benne szereplő két idős ember szerető egymást féltését, a szenilitás felszínén komikus megnyilvánulásait a *Születésnapban*, a szomorúság lemondást *A tenger színében*, s az utolsó kitérés kétségbeesett kísérletét a *Végállomásban* — látszólag drámaiság nélkül, csendes formában. Egyes esetekben a külső megfigyelő szemszögéből, kívülről láttatva csupán az idő rozsdásító hatását, de mindenképpen hitelesen is. Olykor pedig remekül léghőrt teremtő mondatok segítségével: „Egy pirosra érett szőlőlevél csörögve végigsiklott a fényesre koptatott kövezeten. Aztán megint olyan csend lett, mintha örökre az is akarna maradni...” Mások azonban — ez ezek az írások hordozzák az értékötletet az előbbiekhöz viszonyítva — belülről mutatva meg az elbeszélés alakjait. Nemcsak formálisan, vagyis egyes szám első személyben szólalattva meg őket, hanem jelenüket, sőt az immár kopogtató, elmúlást jelentő jövőt is meghatározó múltból is felvillantva valamit, röpké életrajzként varázsolva elének annak legfontosabb mozzanatait. Így tekint vissza *A tenger színében* egy odaadó szolgálatban megöszült, de tengert soha nem látott öreg tanító elmúlt éveire, tengerre induló dédunokája és annak felesége lelkes készülődését figyelve az ablakon át — az író jóvoltából valahogy azt éreztetve, hogy magára maradása egyúttal az elmúlás közelségével való négy szemközti maradási is jelenti. A *Végállomás* viszont egy örökösei által kisémmizett és szociális otthonban elhelyezett öregasszony ügyvédjéhez írt leveleként olvashatjuk — azért a legtöbbet mondó darabjaként ennek a ciklusnak, mert ez a levél látszólag olyan

csak, amilyennek a fiktív levélíró valóságosként megírhatta volna, önön sorsa felett sopánkodó, közhelyekbe fulladóan szenvelgő, a felgyülemlett keserűség folytán rejtetten agresszív is, telve bizalmatlansággal a világ iránt, egyszerűval olyan, amilyen egy ilyen levél lenni szokott, mivel itt-ott csúfolódó, már-már iróniába hajló hangjának köszönhetően némi késéssel vesszük csak észre, hogy Németh István anélkül tette itt hozzá a maga írói többletét, hogy lerombolta volna az „egyszerűség” itt nélkülözhetetlen illúzióját.

Ez a két műltra is visszatekintő írás, látászögét és egyéb eszközeit tekintve, különben már a második, *A porszem* címet viselő ciklus írásait előlegezi. Mivel az ide tartozó írásokban egytől egyig szintén a főszereplők szólalnak meg a maguk hangján, mintegy kivéve a szót alkotójuk szájából. Hogy aztán alulnézetből szálljanak perbe a történelemmel.

Az idesorolt szintén hat írásban ugyanis a maga módján a történelem is beleszól a hétköznapiakba, és igencsak felforgatva azok korábbi rendjét, szükségképpen az emberi sorsokat is alapvetően meghatározza. Amiért is itt az elbeszélő főszereplők már nemcsak egyszerűen az „élettől”, illetve a közelebről meg nem határozott „körülmenyektől”, hanem a hirtelen viharos iramra kapcsoló történelemtől szenvedik el sérelmeiket. Legyen szó ennek a történelemnek, az elmúlt negyven év társadalmi változásainak, egyszerű áldozatáról, amilyen a *Sziget* teljesíthetetlen beszolgáltatási kötelezettségének eleget tenni nem tudó elitélje, aki, miután börtönéből megszökik, azután is jobban érzi magát nádasbeli rejtekhelyén, mint falujában, amikor már semmi veszély sem fenyegeti, vagy pedig olyanokról, akik, mint *A pisztoly*, a *Hegyomlás*, a *Minden világos* és bizonyos értelemben *A porszem* főszereplői, az őket felszínre vető történelem jóvoltából, a maguk csekélyke hatáskörén belül, környezetük hétköznapijainak alakulásába is belejátszottak. És akiket alighanem a „történelem balekjainak” is nevezhetnénk. Éppen mert különböző kisfunkcionáriusként, függetlenül attól, hogy adottságaik és cseppet sem kedvező körülmények közt kialakult szellemi horizontjuk folytán, mennyire voltak képesek megbízatásuknak eleget tenni, valóban komolyan is vették azokat a feladatokat, amelyeket a történelem rájuk hártott. Azt a fajta rossz közérzetet eredményezve, ami nemcsak *A pisztoly* agrárproletár sorból eredő falusi funkcionáriusát gyötri, hanem a megbízatás okozta jeges elszigeteltség folytán családját, közvetlen környezetét is. Ezért juttatják eszünkbe ezek a szereplők akár Galgóczi Erzsébet több, hasonló helyzetben levő figuráját, illetve ilyen tárgyú kisregényét is, nem a kibontakoztatás és az eszközök hasonlósága miatt, hanem az alapképlet azonossága folytán. Németh Istvánnál ugyanis ez az alapképlet nem okoz tragikus végkifejletet, mint Galgóczinál, nála megmarad annak, aminek az esetek nagy többségében nyilván

megmaradt a valóságban is: csendes, nem is mindig egészen tudatos belső meghasonlásnak. Hogy utóbb, évek vagy évtizedek múltán, már ne kitörjön, hanem inkább lassan, látszólag csevegő, rezignált legyintésekkel kísért vallomásként szivárogjon föl. Úgy, ahogyan a *Hegyomlás* asztalosüzemének egykori igazgatója szólal meg, azt mesélve el, miképpen vált egyszerre kegyvesztetté a helybeli „fejesek” körében, s vonta ezzel magára a lopás igaztalan vádját is, csak mert nem vállalta, amihez mellesleg nem is érthetett, a népszerűnek aligha mondható adófőnöki tisztet — az egyébként, ahogyan tiszttségéről a megfélemlített munkaközösséggel lemondatták, éppen tipikussága miatt mondható féltelmetesnek. Még ha „régie emberekről” esik is itt szó és „régie dolgokról”, amilyen a nálunk hamar hamvába holt kötelező terménybeszolgáltatás és az erőszakos termelőszövetkezet-szervezés a *Minden világosban*, amelynek „lázító” Nagy Vincéje hasonló hangnemben mondja el a maga kálváriáját.

De ugyanezen a hangon szólal meg Pál József is, a kötet alighanem legjobb írásának, *A porszemnek elbeszélője*. Lévn úgy rokona a fenti figuráknak, hogy helyzetét tekintve lényegesen különbözik is tőlük. Mindenekelőtt abban, hogy tőlük eltérően még közkatonaként vagy látszólagosan sem befolyásolta a történelem alakulását, ám mint egy mozgalmi mártír öccsét, mégis kiemelik korábbi, békésen halászgató életmódjából, s kellő „fejtágítás” után, több helyen is botcsinálta módon teszik meg igazgatónak, hogy utóbb másra alkalmatlanként legyen gondnoka a helyi potentátok gyülekező- és mulatóhelyéül szolgáló, „Alkotóháznak” is csúfolt vadászotthonnak. Alkoholtól is kikezdett jellemmel vállalva a hamis tanúskodást a vezetőknek abban az egymásközi leszámolásában, amelynek természetesen a leginkább karakán figura válik — igaz, átmenetileg csupán — áldozatává. Összefogó cselekményszálaként a kitűnő környezetrajznak, amely, középpontjában a vidékies kivagyisággal és szolgálalkúséggel, itt bontakozik ki a legteljesebben: külön az elbeszélés félmúltba időzítetttségének köszönhetően is, úgyhogy szerencsére az itt élénk táruló tabló kíméletlen élességét még a dolgok megnyugtató helyrerázódása se tudja egészen letompítani. Nem mintha az itt megmutatott provinciális csoportkép látteleként különösebben újszerű lenne, hiszen akár a magyar, akár a jugoszláv irodalomra vetünk is röpke pillantást, régtől fogva jól ismertnek hat, emellett szűkebb égtájunk irodalmában sem ismeretlen egészen. Pedig ami viszont közelmúltunk lassan végképp történelemmé dermedő, emberi sorsokkal labdázó hétköznapijait illeti, Németh István felújíték fordulása már csak azért is üdvözlendő, mert azok eredeti modelljei, akiket nyilvánvalóan riporteri élményeit is hasznosítva, haragos visszpillantásának tükrében megmutat, lassanként óhatatlanul megfogyatkoznak. Legyen szó itt felvillantott világának akár cselekvő, akár szen-

vedő alanyairól, a Nagy Vincékről és a Pál Józsefekről, éppúgy, mint a Kalapos Kovácsokról — amely utóbbi név esetében azoknak a kisserűségükben is mindenén és mindenkin átgázolni kész figuráknak az „eredeti példányaira” gondolunk, akiket itt szinte mindig áldozataik szemével látunk. Esetleg a régi barát „beolvasó” szemével, mint a *Bukásban* — újfent arra emlékeztetve, mennyire a társadalmi pozíció kívülről belepumpált levegője tartja csak felszínen ezt az emberfaját, mert amint valamilyen oknál fogva léket kap, menthetetlenül a mélybe süllyed.

Néhány évvel ezelőtt e sorok írója, Németh István egyik ifjúsági könyvéről írva, de már a jelen kötet néhány írásának ismeretében, „megjósolta” egy komoly, „felnőtt” Németh István-könyv megjelenését. Íme tehát, nem okozott csalódást. Nem, mert végre olyan „valóság-irodalom”, amelyben anélkül több a „valóság” az „irodalomnál”, hogy az a nem egészen száz oldalas könyvecske irodalmi értékeinek kárára válna.

VARGA Zoltán

A HŰSÉG NYELVE

Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről, Madách Könyvkiadó, Pozsony, 1985

A cím és az alcím úgyszólván mindent közöl az olvasóval, amit tudnia kell a könyv tárgyáról, szerzőiről, keletkezésének helyéről, de sokat megsejtet a feldolgozás módjáról, szempontjáról, s úgy érezzük, céljáról is. További eligazítással a borítólapon fülszövege szolgál. Megtudjuk belőle, hogy a benne foglaltak, az anyanyelv a szerzők számára — mint ahogyan már a poétikus címből is gondolhatjuk — jórészt nem a szűkebb szaktudományt jelenti, hanem az „írásbeliség és általában a kultúra, a szellemi és mindennapi élet életközegét”. Ennek megfelelően a huszonkilenc közlemény nem (nemcsak) nyelvészek tolla alól kerül ki, s az írók sem mindannyian a szépirodalom elkötelezett művelői, hanem nagy számban a nyelv használóinak szélesebb köréhez tartoznak: orvosok, jogászok, pedagógusok, publicisták, szerkesztők stb. További következmény: az írások nagy műfaji változatossága — karcolat, jegyzet, glossza, esszé, elemzés, tanulmány, vallomás, vers. S jó, hogy ez így van, mert csak ily módon ismerhetjük meg a nyelvhasználat napi realitásait, a nyelv funkciójával összefüggő gondokat, de a messzebbre mutató kérdéseket is. A szakmaiság és a közéleti felelősség, a kutató értelem és a lélek érzékenysége fogott itt össze, ezek együttese adja meg a könyv alaphangját, s ennek folytán lesz a Madách